

ВИТОКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАКАРПАТТІ

У статті зосереджено увагу на дискусійному питанні краєзнавства – причин і обставин відкриття у 1613 р. першої вищої школи в історичному Закарпатті, а саме єзуїтської колегії в Гуменному. Відзначено, роль графа Дєрдя ІІІ Другета – володаря Ужанщини і Земплінщини у вирішенні освітніх проблем краю.

Ключові слова: вища школа, єзуїти, колегія, гімназія, Другети, Гуменне, Ужгород.

У Центрально-Східній Європі ще з кінця XVI – початку XVII ст. діяли колегії та заклади вищого типу, серед них славетна Острозька колегія (1576), Києво-Могилянська колегія (1632), Львівська колегія (1661) та ін. Вони дали початок майбутнім вищим навчальним закладам – університетам.

Існували колегії і по цю сторону Карпатських гір і серед них заснована графом Дєрдєм ІІІ Другетом – Гуменянська єзуїтська колегія, яка у 1640 р. перенесена до Ужгорода. Хоча колегія у Гуменному діяла в складних умовах і була нечисленною, але дала поштовх поширенню освіти і культури у північно-східній окраїнній території Угорщини. Із перенесенням закладу до Ужгорода колегія, а згодом гімназія стала освітнім та науковим осередком.

Історія Ужгородської колегії багата і цікава. Займалися вивченням чимало вчених і amatorів [3; 6; 9; 10; 12]. Але донині найбільш захоплюючою і дискусійною залишається питання заснування єзуїтської колегії графом Другетом.

Початки шкільної освіти на території Закарпаття сягають далекого минулого. Джерельний матеріал фіксує досить опосередковану інформацію.

Переважна більшість дослідників вважає, що на території Закарпаття початкові школи діяли у Середньовіччі. Адже, відомим фактом є що при церковних організаціях (церква) будь-якої конфесії існували школи або проходило навчання дітей елементів грамоти. Це мало практичну потребу та було засобом ідеологічного впливу (через навчання основ богослов'я поширювався церковний світогляд на історію, природу, суспільство). Тож навіть у найвіддаленіших від центру регіонах, найвідсталіших у культурному аспекті частинах держави у Середньовіччі мали б існувати початкові школи. Тобто там де стояла церква або монастир там була школа. Найбільше займалися навчанням і вихо-

вання молоді ченці ордену Св. Бенедикта [14]. За таким дещо спрощеним підходом у нашому краї із поширенням церковної організації, ймовірно, були і школи.

Звичайно, професійні дослідники не мали б керуватися припущеннями, але на сьогодні наука у своєму розпорядженні має обмаль документальних підтверджень початків шкільного навчання на території Закарпаття. Найвіддаленішою у часі згадкою про школу є повідомлення із 1400 р., за якою в Ужгороді діяла школа, а її вчителем був деякий Йоаннес. Скоріше всього школа діяла при католицькій церкві або монастирі як переважна більшість навчальних закладів того часу [11, с. 102]. Що це була за школа і чому навчали у ній дітей можемо також тільки догадуватися. Іншим навчальним закладом була школа при монастирі павликіан, яких поселив у місті граф Ласло I Другет, вона діяла у період 1384-1430 рр.

Із наступних століть практично не має інформації про школи чи інші заклади освіти на Закарпатті. За наявними джерелами вчені визначили приблизну кількість шкіл Угорщини на другу половину XVI ст., наводять їх кількість понад 200, дві третини були протестантськими. А ось, перший офіційний перепис шкіл Угорщини проведений в останній чверті XVIII ст. і фіксує, що у половині угорських сіл не було школи [5]. Звичайно, такі підрахунки приблизні, використовувати їх слід з обережністю. Отож, якщо в Угорщині в цілому у другій половині XVI ст. було приблизно 200 шкіл, то на території невеличкого Закарпаття їх могло бути суттєво менше.

Бурхливе поширення шкіл та розширення навчальних предметів припадає на роки проникнення і утвердження реформації на території Угорщини [15, с. 300]. Протестанти школи вважали найбільш ефективним засобом поширення своїх вчень, зняряддя боротьби із католицизмом.

Поширенню протестантизму в Угорщині не могла завадити ані державна влада, ані король. Головним засобом рекатолизації стала зброя. Але це не забезпечило стабільності. Навпаки – чим більше прагнули зупинити реформацію тим сильніший був опір міщанства, середнього дворянства та інших прошарків.

На Державних станових зборах 1608 р. віденський двір і угорські стани досягли компромісу у справі релігії. Саме цим роком датує угорська історіографія початок реальних успіхів рекатолизації. Те, що не вдалося зробити силою новий кардинал і естергомський архієпископ Петер Пазмань зробив розумом і мудрістю. Він розпочав внутрішнє оновлення римо-католицької церкви.

Беззаперечним успіхом католицької церкви стало утвердження західної культури та через неї і освіти, шкільництва, виховання. Через діяльність єзуїтів на першу половину XVII ст. церква узяла під свій конт-

роль середню та вищу освіту (початкова ланка шкільництва їх особливо не захоплювала) [15, с. 307]. На території Угорщини (подібно до інших країн Центрально-Східної Європи) відкриваються перші єзуїтські колегії (провісники майбутніх гімназій та університетів): Нодьсомбат (Трнава) 1616 р., Сатмар 1623 р., Дер 1627 р., Кашша (Кошице) і Тренчин 1655 р., Шарошпатак 1663р. [10, с. 72]. Серед цих пізніше славних навчальних закладів є заснована графом Другетом колегія єзуїтів у Гуменному.

Декілька слів варто приділити структурі єзуїтських представництв: місії, резиденції, колегії.

На чолі представництва єзуїтського чернечого ордену стояв ректор. Якщо в ньому було 2-3 монахи, то монастир називався – місія, її голова – суперіор місії, а якщо кількість монахів досягала 15-20 осіб, то це вже була резиденція, а її голова – суперіор. Гуменянський чернечий орден та й згодом унгарський – колегії, їх очолював ректор. Колегія не була ідентична гімназії. Це значно ширше поняття.

Загальновідомо, що в освітній системі єзуїтів, яка ґрунтувалася на «Radio Studium» було три рівні – гімназія, філософія і теологія. Два останні курси вищі (*studia superiora*), перша – нижча освіта (*studia inferiora*). Гуменянський та унгарський заклади були гімназіями, тобто закладами середнього рівня [6, с. 73]. За програмою 1599 р. перший або нижчий рівень освіти складали класи початкової граматики, де в продовж 2 років вивчалася латинь початкового рівня. Другий рівень навчання це латинська граматика – 2 клас граматики медіа та 3 клас граматики супрема. Третій рівень складали знову два класи: 4 клас нижчого ступеню поетики і риторики, а 5 й клас – вищий рівень поетики і риторики. Тобто це шість років навчання гімназійної освіти. Завдяки уніфікованій програмі майбутні єзуїти могли відразу продовжити навчання на академічних факультетах (курсах). Три роки тривало навчання філософії, та чотири роки – теології. Викладачі набирались з членів ордену – патери і маїстри.

Єзуїтські представництва відігравали роль культурно-освітнього центру та осередку релігійного життя. Сам кардинал і архієпископ П. Пазмань теж виховувався єзуїтами. Йому вдалося переконати багатьох аристократів і дворян повернутися до лона римо-католицької церкви. Ці шляхетні особи часто ставали покровителями, патронами церкви, робили значні пожертви, дарування на користь римо-католицької церкви, засновували освітні заклади, тощо.

Практика покровительства і дарувань була важливою і тому, що селяни земель подарованих церкві або монастирю (наприклад єзуїтам) поступово окатоличувалися.

Звичайно, крім суто релігійно-моральних переконань така благодійність мотивувалася політичними і кар'єрними інтересами. Угорщину

середини XVI – початку XVII ст. (та й ранішого часу) роздирали політичні інтриги, суперництво між табором прихильників короля (австрійського Габсбурга) та трансільванського князя. Як правило представники першого табору були католиками, а другого – протестантами. Отож, участь дворянина у політичній боротьбі вимагало зміну або утримання релігійної орієнтації. І склалося правило, що там де котрась із конфесій мала свого священика та церкву, обов'язково відкривали школу. Приміщення і вчителя забезпечував землевласник (володар маєтку), він дарував майно, землю тощо. Були випадки коли жителі поселення – батьки майбутніх учнів робили пожертви на утримання шкіл. Конфесійна приналежність володаря-дарувальника прямо визначала релігійну спрямованість заснованих шкіл і характер навчання та виховання в них [4]. Щойно володар «змінює» релігійну орієнтацію стається зміна у співвідношенні шкіл.

Яскравим прикладом такого «лавірування» служить особа першого засновника єзуїтської колегії нашого краю – Дєрдя III Другета Гуменянського. Його політична кар'єра відображає історичні обставини розвитку Північно-східного регіону Угорського Королівства.

Другети з'явилися на території Угорщини у перше десятиліття XIV ст. Вони були серед найвпливовіших і багатших осіб королівства. Тривалий час зберігали провідні позиції у політичному та господарському житті країни. Невдовзі рід Другетів розростається, поділяється на дві гілки і має під своїм контролем більшу частину Ужанської і Земплінської жупи, територію від Тиси і до Ужоцького перевалу.

Дєрдь III народився 1582 р. і був одним із найколеритніших осіб епохи. у період 1603-1623 рр. був Ужанським наджупаном, з 1610 р. – і Земплінським. У молоді роки приєднався до табору Іштвана Бочкаї, але потім перейшов до короля. У 1600 або 1609 (1610) р. відрікся протестантської віри і став одним із найпалкіших католиків регіону. Це значно допомогло йому у політичній кар'єрі.

Відомо, що 6 січня 1610 р. Дєрдь одружується із Каталіною Надошді і отримує в придане місто Сечкерестур. У 1611 р. він бере участь у трансільванському поході королівського війська, навіть виступав серед претендентів на князівський трон Трансільванії після смерті Іштвана Бочкаї. Дєрдь III Другет був висуванцем імператора, католицького дворянського угруповання та паші Буди. Навіть почав збирати загони гайдуків і готуватися до захоплення трону, але нодьвародський капітан Ференц Рєдеї без особливих зусиль розбив гайдуків. Така невдача примусила Дєрдя повернутися до своїх спадкових володінь і взятися за культурницьку діяльність. Зокрема, він мав намір вирішити проблему шкільної освіти і виховання регіону. У 1612 р. імператор Матяша II дав дозвіл на відкриття єзуїтської колегії та школи при ній в Гуменному, у листопаді 1613 р. підтримка надійшла і з Риму [10, с. 71].

Цікаво, що в літературі зустрічаємо пояснення такої різкої переорієнтації Д.Другета в його духовно-моральному «освітленні». Під впливом і на переконання Петера Пазманя граф повертається до лона римо-католицької церкви і береться за вирішення найгостріших культурно-духовних проблем свого володіння [6, с. 6].

Нагадаємо, що в Ужгороді як одному з центрів володінь Другетів з кінця XVI ст. (1589) [16, с. 69] діяла реформатська початкова школа, яку Дердь III зруйнував у 1610 р. (коли повернувся до католицизму). Початкові школи ймовірно існували в інших більших поселеннях регіону, втім не було навчальних закладів, де б здобували освіту представники середнього і вищого стану.

Головна причина заснування колегії – занедбаність справи освіти у краї. Дворянські діти залюбки бралися за зброю, а не за книжки. Крім того, діти дворянства навчалася вдома під опікою вихователів, священників і згодом від'їжджала за кордон для набуття досвіду чи продовження навчання в європейських університетах. Школи нижчого рівня вже не задовольняли потреби часу. Граф Другет розумів, що необхідно мати свою вищу школу, яка б крім закладу навчання дітей стала б осередком католицького і патріотичного виховання..

Як правило, грамоти про заснування вищих шкіл в Угорщині цього періоду з перших рядків наголошують, що турбота про освіченість, відкриття і підтримка шкіл є благородною, євангельською справою. Метою є утвердження, зміцнення християнської віри, моральне і етичне виховання молоді, захист від єретичних впливів, попередження аморальності тощо. Звичайно, можна посперечатися з приводу чеснот і моральності авторів таких дарчих грамот. Чи так само суворо вони дотримувалися християнської моральності у публічному та приватному житті як про це говорять у своїх листах-доміціях? Але ж історичним фактом залишається, що засновані навчальні заклади у навчальному і виховному процесі опиралися на суворі християнські норми (найбільш характерно це для єзуїтських закладів).

Виникає питання чому саме єзуїтам доручає граф Дердь III Другет викладання у заснованій школі? У досліджувану добу існувало чимало інших католицьких орденів (францисканці, павлікіани, піаристи), які також проводили успішну освітню роботу. Скоріш усього відповідь треба шукати в авторитеті П. Пазманя, адже саме під його «впливом» Дердь Другет повертається до католицизму. Пазмань ініціює також відкриття єзуїтської колегії в Трнаві, яка пізніше переросла в університет.

Отже, ще у 1612 р. граф Дердь III Другет отримав згоду від генерала Ордену Ісуса Клаудія Аквавіві на залучення отців-єзуїтів до навчання дітей майбутнього закладу освіти.

Через рік (1613) прийшов дозвіл від папи римського на відкриття єзуїтської колегії і школи в центрі володінь графа Дердя III Другета Гу-

менному [16, с. 85]. Навчання розпочалося тільки наступного року. Сто-совно заснування школи середнього рівня в Гуменному досі багато не з'ясованих питань. Наука у своєму розпорядженні має мало джерел і декілька публікацій. Із наближенням 400 ювілею заснування єзуїтської колегії тема набуває актуальності, адже цей заклад не тільки перша середня школа нашого регіону, але є серед перших в усьому Угорському королівстві. Доказом ефективності діяльності єзуїтів є те, що за двадцять років (1630-1640) діяльності колегії в Гуменному бл. 300 учнів стали вірними католиками [6, с. 46]. Як говорилося вище, навчання розпочалося у 1614 р. Ще 23 листопада 1613 р. граф Дердь III Другет дарував великі володіння на Земплінщині та Ужанщині для утримання колегії єзуїтів [16, с. 85]. Документу про це дарування не залишилося. Можливо, грамота чи інший документ був втрачений бл. 1619 р. під час нападу загонів Габора Бетлена на володіння Другетів, коли знищено увесь сімейний архів Другетів.

Факт заснування єзуїтської колегії і школи при ній граф Дердь III Другет зафіксував грамотою 2 липня 1615 р. в Ужгородському замку. Королівське підтвердження дарування отримало пізніше, 28 квітня 1649 р. Про це відомо з «другої» грамоти про заснування – грамоти сина Дердя III Яноша Х Другета від 31 липня 1640 р., якою Янош підтверджує усі дарування свого батька і висловлює бажання перенести єзуїтську колегію і школу до Ужгорода, як це хотів батько. Через різні обставини патери (отці-єзуїти) могли зайняти нову будівлю колегії тільки у 1646 р. у рік відомої Ужгородської унії. Із цього часу діяльність єзуїтської колегії тісно пов'язана із історією нашого міста та краю.

Дискусійним залишається дата переселення єзуїтської колегії до Ужгорода. В літературі зустрічаються наступні роки: 1636 [16], 1640 [7; 17], 1646 [8]. (Див. про це 9, с. 105)

Функціонування колегії і школи при ній було не безперешкодним аж до завершення війни Ференца II Ракоці. [12, с. 34-35]. Військові операції, напади і спустошення воюючих загонів, стихійні біди завдавали шкоди матеріальної, а постійний страх від можливого нападу унеможливллював спокійний навчальний процес.

Цікаво було б в'яснити чому Другет спочатку засновує колегію в Гуменному, а потім хоче перенести її до Ужгорода. Ці два міста мало чим відрізнялися. Ужгород не переважав Гуменне ні красою, охайністю і зручністю, а ні кількістю населення. У 40-х рр. XVII ст. Ужгород міг нарахувати бл. 1200 чоловік і був провінційним аграрним містечком. Заснував граф колегію у Гуменному мабуть через те, що містечко було в центрі його великих володінь, можливо і улюбленим з усіх інших міст і замків. Вирішив переселити колегію до Ужгорода скоріш через те, що відомі військових події, напади і грабежі порушували спокійну роботу закладу. Потрібно було забезпечити безпеку вчителям і учням. В Гуменно-

му це зробити було складно, адже дворянство Земплінщини вороже ставилося до Дєрдя III Другета. Їхнім «улюбленцем» був інший Другет – Валентин. Поряд із цим на рішення графа вплинуло і те, що населення Гуменного і навколишніх сіл було не угорським, важко було безпечно поселити учнів колегії, які були переважно угорцями і католиками. Отож, такі обставини визначили заснування колегії та школи єзуїтів у Гуменному у 1613 (1614, 1615) і перенесення її до Ужгорода у 1640 (1646) р.

Для більшої історичної достовірності подаємо текст грамоти Дєрдя III Другета від 1615 р. мовою оригіналу (латиною) і довільний скорочений переклад українською.

«In Nomine Sanctae et Individuae Trinitatis: Patris et Filii et spiritus Sancti Amen. Nos Comes Georgius drugeth de Homonna, Comes Cottuum Zempliensis et Ungh, Egues auratus, Pincernarum Regalium Magister, ac Sacratissimae Caesaresa et Regiae Majestatis Consiliaris et Cubicularis: Damus pro memoria tenore praesentium universis et singulis notitiam nostrum habituris. Quod postquam Deus benignissimus nos licet immeritos pro sua magna misericordia Luce Sancatae et salutaris fidei cath. Illuminavit ac mirifica suae sapientiae ratione longe aliud agentem, aliud quaerentem suam ih unius Sanctae Catholocae et Apostolicae Matris Ecclesiae ovle reduxit, melius dixerim compilut; nihil prius aut antiquius duximus, quam ut pro tam singulari Dei optimi Maximi beneficio non vulgarem aliquam daremus animi grati significationem. Cum itaque perbene intelligeremus, nihil Deo gratius fore, quam si ejus glotiae divinae in amplificanda Sancta ejusdem Ecclesia serviremus, ea sane cura ita nostro pectori jam pridem insedit penitus, ut ad hoc sanctum opus urgendum tam per nos, quam per alios viros idoneos pro virium et facultatum nostrarum parvitate aggredi non dubitarem, exemplum etiam forte incitationis hoc saeculo Nostro daturi praesentidus et reliquerant, quum fidem et pietatem avitam tanto zelo vel conservarunt, vel propagarunt, quam quidem quum in gente Nostra Hungara olim praeter ceteras gentes ardore fidei et studio pietatis eccellente, aliquot annorum voluminibus (quibus iniquitate temporum in negotio religionis, quod libuit, licuit) passim eversam et collapsam cerneremus; in id potissimum nobis incumbendum esse vidimus, ut pro parte nostra priscam majorem fidem et pietatem quasi postliminio revocatam in antiquam possessionem suam restitueremus Ad quam rem cum animadverteremus, maximum ferme fore momentum, rectam juventutis ab ineunte statim aetate institutionem, per quam scilicet eruditionem juxta et pietatem, praestantim hominum opera, eadem ad omnem humanitatem formaretur et christiano dognis moribus imbueretur, intelligeremus vero Societatis Jesu Religiosos in hoc institutionis genere vel imprimis excellere, magno animi sensu, institimus per literas apud Admodum Reverendum Patrem Claudium Aquavivam, Generalem Societatis Jesu praepositum, ut nobis facultatem feceret in oppido Nostronna ejusdem Societatis Jesu religiosus Collegium fundandi, in quo ex

ordini legi bus et Institutis (contra quae nullas ab eis obligations requirimus) Scholas haberent ad institutionem juventutis et aliis mortalibus pio et salutary praesidio esset juxta lau suum Institutum ad beatam immortalitatem consequenadam. Quod postquam elicit obtinuimus ab Admodum Reverenda Paternitate sua, cum aliis dictis rationibus inducti, volentes etiam utilitati, gloriae, cultui et ornament gentis Nostrae per avita pietatis et honestissimarum literarum studia consulere, ex certa scientia animoque bene deliberato et mature superinde consilio praehabito oneribus et gravaminibus cunctis Joannis fili et Elisabethae filiae jam natorum et deinceps nascendorum liberorum ac aliorum universorum proximorum Consanguineorum nostrum, quos infrascriptum quovis modo concerneret, aut concernere posset negotium, in nos levatis et assumptis Jesu Christi Sacrosancto oppido Nostro Homonna in Cottu praescripto Zempliensi adjacent Collegium Societatis Jesu fundamus, facimus et instituimureditibusque infrascriptis dotamus, quam foundationem perpetuis semper futuris temporibus in omne aevum valere et robur suae firmitatis sortiri haberique volumes, attribuendo praedictae Societati Jesu monasterium desertum ac dirutum olim Ordinis Religiosorum fratrum Divini Francisci Aulae Nostrae Homonensi vicinum ac paenc contiguum in praenarrato Cottu Zempliniensi existens et habitum cum templo hortisque atque adeo locis omnibus circumiacentibus, in quorum usu ac possessione praedicti fraters Religiosi fuisse gignoscuntur aut post hoc dignosci poterunt Praeterea nominatim hortum solitarium, extra fundum et septa Monasterii divisum, ut in eo humi nascentia ad usus vitae humanae necessaria seminari et plantarint. Pro sustentatione autem Societatis Jesu:

1-^o Totalem et integram possessionem nostrum Nagy-Kemence in praefato Cottu Zempliensi existentem et habitam simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terries scilicet arabilibus, cultis et incultis agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, albibus, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis in flumine Cirossa et aliis aquarum cursibus, molendinis et eorum locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum pertinentiarum suarum integritatibus Item decimas Ovium, Agnorum, porcorum, frumenti tritici, hordei, Avenae, Siliginis et aliorum in terra nascentium, aliisque rebeu omnibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ad eandem possessionem

Praedictam Nagy-Kemencze de jure expectantibus et pertinere debentibus sub suis veris metis et antiquis limitibus ibus.

2-^o In Promontorio possessionis nostrae Gerény in Cottu de Ungh existentis et habitae Vineam unam Baráth-szőlő vocatam, quae ab oriente respocit silvas, ab occidente habet vicinam vineam Vayda Goezy meridie vero vineam Mathiae Toot, colonorum rum, in possessione nostra Gerény habitantium, ex parte Arcis et oppidi nostril Unghvar habet vicinam nobilis Lucae Nagy, familiaris Aulae nostrae in possession Radvancz. Item aliam quoque vineam liberam in promontorio oppidi nostril Unghvar similiter Baráth-szőlő

vocatam, quae ad Orientem habet vicinam vineam nostrum Kerthallya-szőlő nominatam, ad Occidentem vero vineam Stephani Szygrandho alias Praepok, ad Septemtrionem in suprema partevineam Benedicti Vass, ad meridiem in parte inferiori terminatur via Regia curruli. Has etiam memoratas liberas vineas cum possessione Nagy-Kemencze, uti supra scriptum est, in Cottu de Ungh existentes et habitas olim a fratribus Ordinis S. Pauli Eremitae, successu vero temporis majores Nostros titulo emptionis devolutas et a nobis possessas commemorati Collegii Societatis Jesu Religiosis una cum earum utilitatibus dedimus, donamus, conferimus per manus tradimus et assignamus omni jure ac dominio et proprietate perpetuo irrevocabiliter et in omne aevum tenendas, possidendas partier et habendas possessionemque earum in effectum realem praesentibus hisce literis manu nostra subscriptis sigilloque nostro monitis damus atque concedimus, tribuentes illis plenariam et omnimodam potestatem et facultatem administrandi, ordinandi, disponendi, utilitates omnium praedictorum percipiendi et in usus suos beneplacitos secundum normam et consuetudinem Instituti sui convertendi. Denique ut Collegium praedictorum Religiosorum Societatis Jesu annuos etiam redditus pecuniarios perpetuos sine molesta sollicitudine habeat, eorum in hac quoque parte quieti ad suis muniis facilius et commodius vacandum consulere cupientes in eum finem ordinavimus et consignavimus, ut redditus illi nominati quot annis per praefectos nostros bona nostra Homonnensia administrantes aut alios quosvis tunc redditus nostros percipientes primo quoque termino ad manus Partoris dicti Collegii certo et sine defectu consignari debeant; nimirum floreni Hungarici mille septingenti, in duobus certis terminis, videlicet ad festum Pentecostes octingenti et quinquaginta floreni ac ad festum Nativitatis Domini Nostri alii totidem eidem numerandi. Siquis autem Successorum nostrorum aut aliorum quorumvis legitime vel illegitime jure vel injuria haec Bona Homonnensia possidentium aut administrantium vel redditus percipientium hanc nostram piam salutarem ac Reipublicae Christianae cumprimis utilem dispositionem rescindere, anhilare, violare attentaret, aut ad praestitos terminus jam supra nominatos Summam mille septingentorum hungaricorum florenorum jam dicti Collegii Homonnensis P. Superiori solvere aut deponere nollet aut quocunque modo retardaret, ex tunc statim iisdem Patribus Societatis Jesu viginti millium florenorum hungaricorum Summam sine ulla dilatione deponere teneatur; quod si non fecerit, ex tunc Patres Societatis Jesu bone haec Homonnensia in praedicto Cottu Zempliensi existential vicelicet possessionem Kis Kemencze, Modra, Adjudocz, Helmeczke et Petecze nominates cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis occupare, possidere aut cuicunque possidenda sine impedimento ullius juris (jura tantum redemptibili in eadem Summa 20000 florenorum hungaricorum), tradere possint ac valeant. Assumentes nihilominus in nos et successores nostros universes, nos ac hos propriis nostris et horum curis, laboribus, fatigationibus et expensis eos

dem praefatos Religiosos Societatis Jesu in omnibus et singulis praenominatis contra et adversus quoslibet legitimos Impetitores, causidicos et actores a modo deinceps perpetuis semper successivis temporibus tueri, protegere, defendere et conservare. Harumstrarum vigore et testimonio literarum mediante, hoc nihilominus, (excipiente?) quod si aliquando injuria temporum (quod Deus Optimus Maximus avertere dignetur) dictos Religiosos Collegii Homonnensis Societatis Jesu ex Hungaria megrare contingeret, omnia, quae per hanc fundationem eidem Collegio a nobis collate sunt, eo casu ad nos vel successores nostros redeant ita quidem, ut si posmodum melioribus aut faventioribus temporibus saepe dictis Religiosis Societatis Jesum in Hungariam reditus pateret, iterum ex tunc eadem omnia eisdem sine aliqua difficultate, uti ante pleno jure et cum effectu habenda, possidenda et perpetuo tenenda reddantur ac restituantur. Datum in Arce nostra, die secunda mensis Julii, ipso die visitationis Beatae Virginis. Anno Domini millesimo sexcentesimo decimo quinto» [6, с. 22-25].

Отже, в грамоті графа читаємо:

«В ім'я неподільної Святої Трійці: Отця, Сина і Святого Духа. Амінь. Ми, Дєрдь Другет Гомоннай наджупан Земплінський і Ужанський, рицар ордену Золотого Руна, головний королівський дегустатор, таємний радник і охоронець, цією грамотою доводимо до відома усіх кого це стосується і може стосуватися у майбутньому, після того як Святий Бог нас освітив і повернув до католицької святої віри і після блуждань повернув до лона святої католицької церкви і відтоді постійною нашою думкою є віддячити це не простими, буденними справами...».

Далі граф-засновник Дєрдь III Другет обґрунтовує необхідність відкриття навчального закладу для посилення слави і стабільності римокатолицької церкви.

Дєрдь III отримав згоду від головного керівника ордену Ісуса Клаудіуса Аквавіві про те, що навчання у заснованій колегії в Гуменному проводитимуть патери-єзуїти. Вони діятимуть з одного боку у напрямку навчання-виховання молоді згідно правил і законів ордену та з іншого боку – «допомагатимуть вірникам здобути вічне спасіння». Наголошує граф на особливому значенні заснування школи для нації, освіти і культури і бере на себе тягарі пов'язані із діяльністю колегії, зобов'язує своїх дітей Яноша і Ержебет в майбутньому підтримувати засновану в місті Гуменному Земплінської жупи колегію єзуїтів, дарує їй наведені далі маєтки і прибутки.

«Колишній монастир ордену Св. Франциска з церквою, які знаходяться поруч з нашим двором, з городами і усіма землями про які тепер або згодом стане відомо, що там жили монахи-францисканці.

Для утримання членів колегії передаємо наступні маєтки:

1. В Земплінській жупі маєток Нодь Кеменце з усіма прибутками з нього, з усіма землями, які обробляються або ні: орні, луки, пасовища,

ліси, гори, долини, полонини, води (ставки, рибники) з правом риболовлі, млини та їх приміщення, десятину (з овець, свиней, зерна, бобових, тобто з усього що росте на землях).

2. На горянській горі, що на наших володіннях в Ужанській жупі вільний виноградник – так званий Борат соло, який зі сходу межує з лісом, з заходу з виноградником Вайди Геоці, з півдня – горянського Матяша Тота, з півночі – нашої хорошої людини радванського немеша Лукача Нодя.

Так само інший вільний виноградник на унгарській горі, також Борат соло, з сходу він межує із нашим виноградником «Керталя», з заходу з виноградником Іштвана Праепока, з півночі у найвищій точці з виноградником Бенедека Ваша, з півночі доходить до державної дороги.

Ці вільні виноградники, які були у володінні павликіан, викуплені нашими предками разом із названими володінням Нодь Кеменце цією грамотою передаємо і даруємо на вічі часи єзуїтській колегії з усіма правами і прибутками. Цю грамоту заснування закріплюємо своєю печаткою і власноручним підписом.

Для того щоб колегія без усяких перешкод постійно мала у своєму розпорядженні грошові прибутки, щоб могла легко і спокійно виконувати свої обов'язки наказуємо: щоб гуменянський управитель маєтками щорічно передавав керівнику колегії 1700 угорських форинтів двома частинами – 850 у день Святої Тройці і таку саму суму на Різдво.

А якщо хто не будь з наших потомків або управителів або будь-хто інший законно або незаконно заволодіє гуменянським маєтком та прибутками з нього той порушить наше розпорядження зроблене на користь католицької держави, ... той повинен у якості компенсації передати патерам єзуїтам 20 тисяч угорських форинтів, якщо це не зробить, то єзуїти можуть забрати у своє користування наступні маєтки гуменянської домінії: Кіш Кеменце, Модра, Адюдоц, Хелмецке, Петеце з усіма прибутками і майном...

Зобов'язуємося ми і зобов'язуємо наших потомків покровительствувати патерам єзуїтам і захищати їх від будь-яких нападів тепер і в майбутньому.

Поряд з цим заявляємо у випадку якщо коли-небудь через несприятливі обставини станеться так, що єзуїти Гуменнянської колегії будуть вимушені залишити Угорщину, то усі маєтки, даровані цією грамотою повертаються до нас або наших потомків. Але із покращенням ситуації монахи єзуїти зможуть вільно повернутися до Угорщини усі маєтки без усяких труднощів, з повним правом на володіння будуть повернуті» [6, с. 22-25].

Отже, бачимо що граф Дєрдь III Другет був щедрим до патерів-єзуїтів, заснованого ним закладу. Великі земельні угіддя та постійні грошові надходження забезпечували належні умови навчання та виховання

молоді регіону. Така турбота дала свої результати адже у XVII ст. заклад у Гуменному, а потім в Ужгороді став улюбленим навчальним закладом не тільки католиків, але й протестантів та інших конфесій.

Загалом можемо констатувати, що першим навчальним закладом вищого типу у північно-східній країні Угорського королівства була єзуїтська колегія в Гуменному, згодом перенесена до Ужгорода. Заснування колегії мало свої політичні та релігійно-моральні завдання. Суттєво пригальмовуючи темпи реформації у католицька церква, через єзуїтів і завдяки меценатству Другетів, поширювало освіту, знання, культуру тощо. Довгі століття Ужгородська єзуїтська колегія (до 1773 р.), а згодом Ужгородська гімназія готували майбутніх вчителів, священиків тощо. Історія заснування і діяльності закладу варта докладного вивчення і популяризації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Ужгорода. Історичний нарис / Авторський колектив: Балагурі Е.А., Зілгалов В.О., Мазурок О.С., Павленко Г.В., Тиводар М.П. – Ужгород, 1993. – 219 с.
2. Сова П. Прошлое Ужгорода. – Ужгород: Школьная помощь, 1937. – 321 с.
3. Ужгородська гімназія. Історія, матеріали, спогади / Кер. ред. кол. П.Чучка. – Ужгород: «Поліпрант», 2001. – 269 с.
4. Федака С. Ужгород крізь віки. Нариси з історії Ужгорода. – Ужгород: БАТ «Патент», 2010. – 296 с.
5. Balassa Brunó. Iskolai művelődés // Magyar művelődés történet Szerk. Domonovsky Sándor. – Bp.: Arcanum, 2003. – Режим доступу: nectar.oszk.hu/hu/manifestation/1076808.
6. Blanár Ödön. Az ungvári királyi katholikus főgimnázium háromezázados története. 1613-1913. – Ungvár: Ungmegyei könyvnyomda, 1913. – 305 old.
7. Botlik József. Közigazgatás és nemzetiség politika Kárpátalján. I.köt. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok. 1918-1945. – Nyiregyháza: Imi Print, 2005.
8. Botlik József-Dupka György. Magyarlakta települések ezeréve Kárpátalján. – Ungvár-Budapest: Intermix, 1993. –
9. Bujdosó István. Az Ungvári Drugeth Gimnázium története /az alapítástól az 1880-as évek végéig) // Acta Beregsasiensis. – 2011/11-101-112 old.
10. Bujdosó István. Az ungvári gimnázium története // Együtt. - 2011/3- 71-81 old.
11. Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András. Magyar történet. 1301-1526. - Bp.: Osiris, 2005. – 416 old.
12. Fedinec Csilla. Az ungvári gimnázium évszázadai // Kalendárium, 96' 97. – Ungvár: Kárpáti Kiadó, 1996. – 34-35 old.
13. Gyenis András. A jezsuita rend hazánkban. Rendtörténeti vázlat. – 25 old. // www.ppek.hu.
14. Hómán-Szekfü. Magyar történet. – Bp., 1928. - Режим доступу: www.elib.hu/00900/00940/html/
15. Magyar Kódex. 3. Szultán és császár birodalmában. – Bp.: Kossuth Kiadó, 2000. – 460 old.

16. Mészáros Károly. Ungvár története a legrégibb időktől máig. – Pesten: Ráth Mór Könyvkereskedés, 1861. – 114 old.
17. Zubanics László. Régmúlt virágok illata (Tanulmánygyűjtemény). – Ungvár-Budapest: Intermix, 2002.

РЕЗЮМЕ SUMMARY

ИСТОКИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ЗАКАРПАТЬЕ THE SOURCES OF SCHOOL EDUCATION IN ZAKARPATTA

Ферков О. В. **Ferkov O. V.**
(Ужгород) (Uzhgorod)

В статье сосредоточено внимания на дискуссионном вопросе краеведения – причин и обстоятельств открытия в 1613 году первой школы среднего типа, а именно иезуитской коллегии в Гуменном. Отмечена особая роль графа Дьердя III Другета – обладателя Ужанщины и Земплинщины в деле решения проблемы образования региона.

Ключевые слова: высшая школа, иезуиты, коллегия, гимназия, Другеты, Гуменное, Ужгород

The article is devoted to controversial issue of the local history which is the reasons and the circumstances of the opening of the first secondary type school, Jesuit's college in Humenne, in 1613. The role of the Duke Gyorgy Drughet the III, the owner of Ung and Zemplin districts, in educational developments in the region is highlighted.

Key words: school, Jesuits, college, gymnasium, Drughet, Humenne, Uzhgorod.